FEDERAŢIA COMUNITĂŢILOR EVREIEŞTI DIN ROMÂNIA
Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România

ISTORIE ŞI MEMORIE EVREIASCĂ

VOLUM OMAGIAL DEDICAT DOAMNEI DR. LYA BENJAMIN

Editori:

ANCA CIUCIU
CAMELIA CRĂCIUN

HASEFER
Bucureşti, 2011

Redactor: **Andreea SOARE**
Coperta: **Valeriu GIODÂC**
Tehnorèdactare computerizată: **Dan-Constantin PINTILIE**
Corectura: **Cristina BONTAŞ**

© Editura Hasefer a F.C.E.R.
str. Vasile Adamache, nr. 11
Bucureşti 030783 – România
Tel/fax: 004.021.3086208
e-mail: hasefer@hasefer.ro
difuzare@hasefer.ro
www.hasefer.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Istorie şi memorie evreiească: volum omagial dedicat doamnei dr. Lya Benjamin/ Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România;
ed.: Anca Ciuciu, Camelia Crăciun,
Bucureşti: Hasefer, 2011
ISBN 978-973-630-228-2

I. Ciuciu, Anca (ed.)
II. Crăciun, Camelia (ed.)

94(=411.16)(498)
323.1(=411.16)(498)

MATITYAHU SIMCHA RABENER ŞI REVISTA *ZIMRATH HAARETZ*: O PAGINĂ DIN ISTORIA MIŞCĂRII DE *HASKALA* DIN ROMÂNIA

LUCIAN – ZEEV HERŞCOVICI

Articolul nostru îşi propune să răspundă la câteva întrebări. Cine era Matityahu Simcha Rabener? În ce perioadă a apărut revista *Zimrath Haaretz* şi care era orientarea ei? Din ce cauză a redactat şi publicat Rabener această revistă? Cine erau autorii articolelor publicate? În ce măsură a influenţat revista menţionată asupra evoluţiei mişcării de Haskala din România?

O primă observaţie este că revista *Zimrath Haaretz* a exercitat o influenţă importantă asupra evoluţiei mişcării de *Haskala* în România, deşi a apărut numai în două numere, la un interval mare de timp între ele, respectiv în anii 1872 şi 1877. În privinţa lui Matityahu Simcha Rabener menţionăm că el era un *maskil* galiţian stabilit la Iaşi, scriitor de limba ebraică, rabin modern şi învăţător. El este unul dintre răspânditorii ideilor *Haskalei* în România. Din păcate, biografia lui este insuficient cunoscută.

Matityahu Simcha Rabener[1], cunoscut şi după pseudonimul său HaMaShBIR s-a născut la Lemberg, în Galiţia (astăzi: Lviv, în Ucraina), probabil în anul 1829 sau în apropierea acestui an. El a învăţat Thora într-un *Beith-Midrash* tradiţional din oraşul lui natal şi a devenit rabin. Nu se ştie pe ce cale şi când a fost atras de ideile Haskalei. Probabil că acest fapt s-a petrecut în tinereţea lui Rabener, sub influenţa rabinului *maskil* reformist doctor Eliezer Elyahu (Lazar Elias) Igel din Cernăuţi, cu care devenise prieten şi cu care era rudă prin intermediul mamei acestuia. Rabener a început să scrie încă din adolescenţă. Pseudonimul HaMaShBIR era format din iniţialele numelui său şi ale tatălui său, în limba ebraică: Hatzayr Mathithyahu Simchah ben Yehudah Rabener (în traducere: Tânărul – respectiv învăţăcelul - Matityahu Simcha fiul lui Yehuda Rabener). Cuvântul ebraic *hamashbir* are şi sensul de „cel care vinde recolta". Mai târziu, în anul 1872, Rabener afirma că el este cel mai puţin important dintre creaturi (*qaton yitzurym*), dar de asemenea un distrugător (*mashkhyth*). În aceeaşi poezie în care se autocaracteriza astfel, el scrie:

> Mi-am răscumpărat păcatele, sunt inocent,
> Îmi place cinstea şi urâsc minciuna,
> Eu sunt începutul durerii şi totodată începutul salvării,
> Săracul, nevoiaşul m-a chemat, dar nu m-a chemat regele,
> Eu am privit oamenii în faţă întotdeauna, fie ce-o fi,

---

[1] L.Z. Herşcovici, *Le mouvement de la Haskala parmi les Juifs de Roumanie*. These de doctorat, Université Paul Valery, Montpellier, 2009, vol.1, pp. 295-301.

Eu am revenit foarte mic totdeauna şi s-a scris despre mine
Aşa cum se scrie despre un ştrengar[2].

Rabener s-a aflat o perioadă de timp la Viena, iar acolo a venit în contact cu grupuri de *maskili* moderaţi, scriitori de limba ebraică, precum Meir Letteris, cu care a devenit prieten[3], precum şi cu grupuri de adepţi ai reformismului religios. La începutul anilor 60 ai secolului al XIX-lea este prezent la Cernăuţi, unde s-a alăturat unui grup de scriitori ebraici *maskili* prezenţi în acel oraş: Abraham Eisner, Moses Orenstein, Wolf Ehrenkrantz-Zbarajer, Abraham Goldfaden[4]. Ulterior, la fel ca şi alţi scriitori ebraici *maskili* din acest grup, a plecat în România în căutare de lucru. În anul 1867 este prezent la Fălticeni, unde conduce şcoala „modernă", care funcţiona în conformitate cu orientarea ideologică a mişcării de *Haskala*. În acelaşi an se mută la Iaşi, unde funcţionează ca director al şcolii întemeiate de bancherul filantrop Jacob Neuschatz, susţinător al Haskalei, funcţie în care este menţionat de rabinul Eliezer Elyahu Igel în prefaţa volumului de poezii ebraice *Thodah uberakhah* al prietenului ambilor, scriitorul *maskil* Mordechai Strelisker din Mihăileni[5]. Igel era bucuros că cei doi scriitori, precum şi al treilea, Hillel Kahane, au extins mişcarea de Haskala în Moldova. Rabener s-a aflat la Iaşi o perioadă lungă de timp, poate 20 – 25 de ani. Ulterior este posibil să fi fost prezent la Botoşani. Nu este clar dacă după aceea a revenit la Iaşi. La 10 mai 1891 este prezent la Roman, unde ţine o predică în sinagoga "Qol Yisrael Chaverym" cu ocazia aniversării a 25 de ani de domnie a regelui Carol I. Ulterior, probabil în anii '90 ai secolului al XIX-lea, s-a întors în Galiţia. Data exactă şi locul decesului său nu sunt cunoscute; probabil că a murit la Lemberg în anul 1901[6]. Se ştie că în perioada sejurului său la Iaşi a fost traducător oficial al consulatului austro-ungar, a avut legături în lume fiind membru în câteva societăţi academice, a publicat câteva cărţi, a editat revista ebraică *Zimrath Haaretz*. El însuşi îşi scrie şi îşi publică un scurt *curriculum vitae* în limba germană în anul 1876 (apărut pe prima pagină a revistei *Zimrath Haaretz* în anul 1877)

---

[2] M.S. Rabener: "Chidoth hahabaroth". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 2.

[3] M.S. Rabener: "Shir zahav". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 4.

[4] A. Corbea-Hoişie: "The Jews of Cernăuţi in the 19th century as portrayed by the literary sources of the time". *Studia Judaica*, VI (1997), pp.115-125.

[5] E.E. Igel: "Qore naym". În: M. Strelisker, *Thodah uberakhah, likhvod shloshah meitivey tzaad rashey Beith Havaad leChevrath "Kol Yisrael Chaverym* - Czernowitz, 1868, pp. 4 - 6.

[6] M.S. Rabener, *Festrede zum Jubelfeier der 25 jaehrigen Regierung Seiner Majestaet des Koenigs von Rumaenien, Carol der Ersten am 10. Mai 1891 gehalten in der Synagoge "Kol Israel Ch'werim"*. Roman, 1891, passim; Y. Ch. Korn: "Yad sheluchah". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p.4-5; S. Leibovici-Laiş: *Evreimea botoşăneană: mini-monografie*. Tel Aviv, 2005, p. 309.

şi în limbile ebraică şi germană în anul 1880 (apărut pe primele pagini ale piesei de teatru bilingve "HaShulamith"):

> M. S. Rabener, traducător oficial al Consulatului Austro-Ungar, membru al Societăţii Germane de Studii Orientale (Deutsche Morgenlaendische Gesellschaft) din Leipzig şi Halle, al Asociaţiei Germane pentru Studierea Palestinei (Deutsche Palaestina-Verein) din Leipzig, al Asociaţiei Schiller numită „Clopotul" (Schiller-Verein Die Glocker) din Viena, al Asociaţiei de Artă din Bohemia (Kunst-Verein fuer Boehmen) din Praga, director al şcolii israelite, predicator şi membru de onoare în câteva societăţi filantropice din Iaşi, editorul cărţilor *Eth Hazamir; Negynoth Ever; Shir Hachayym; Luach Halev*, redactor al revistei trimestriale *Zimrath Haaretz* în oraşul Iaşi.[7]

Rabener a fost influenţat atât de literatura aparţinând curentului raţionalist, cât şi de literatura aparţinând curentului romantic. El a scris poezii şi articole în limba ebraică şi a tradus poezii de Friedrich Schiller si de George Gordon Byron în aceeaşi limbă, ale celui dintâi în volumul *Eth Hazamir*[8] şi ale celui de al doilea în volumul *Negynoth Ever*[9]. El a iubit poezia lui Heine în mod special, considerându-l cel mai mare poet din epoca modernă, a fost sensibil la concepţia lui poetică, la temele sale biblice şi metodele sale de versificaţie şi a tradus din poeziile lui.[10] Rabener a fost influenţat de Moses Mendelssohn şi Nachman Krochmal, precum şi de Voltaire, Alexander von Humboldt, Johann Wolfgang Goethe şi Ernest Renan[11]. După stabilirea în România, Matityahu Simcha Rabener a învăţat limba română şi a tradus poezia „Cântecul gintei latine" de Vasile Alecsandri în limba ebraică[12]. Probabil că a fost influenţat şi

---

[7] M.S. Rabener *HaShulamith o Shir HaShirym asher liShlomoh: Miqra qodesh al derekh hachizayon bechamesh machazoth yim thirgum ashkenazy becharuzym chadashym. – Sulamit oder das Hohe-Lied Salomo's als ein dramatisches Singspiel dargestellt, in metrisch gereimten Rhytmen uebertragen nebst ebraeischem Urtexte*. Jassy, 1880, pagina de titlu în ebraică şi în germană.

[8] Fr. Schiller *Eth hazamir: asufath mivchar shirey Schiller, asher heetiq lelashon yvryth Matityahu Simcha Rabener.* Czernowitz, 5622 (1862), vol.1, passim; idem, 2 volume, Jassy, 5628 (1868), passim.

[9] G.G. Byron, *Negynoth ever: shirym shonym yesodotham behoraoey qodesh, asher heethaqthy mishirey hamelitz haangly Lord Byron, any haghever Matityahu Simcha Rabener.* Czernowitz, 5624 (1864), passim.

[10] M. S. Rabener: "Onyah soerah". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 5 – 6.

[11] Idem, p. 6 ; M. S. Rabener: "Hearah beTalmud". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 42; L.Z. Herşcovici, *Le mouvement de la Haskala* (v. prima notă), p. 299.

[12] V.Alecsandri: "Cântecul gintei latine"; traducere în limba ebraică, cu litere ebraice, în patru versiuni, de Aizic Taubes, M. S. Rabener, Naftali Herz Imber şi Israel Teller. *Anuar pentru Israeliţi*, 2 (5639; 1878-1879); B. Lăzăreanu: „Vasile Alecsandri şi evreii". *Anuarul Evreilor din România*, 1937, p. 74.

de Ion Heliade Rădulescu. Creaţia literară şi jurnalistică a lui Matityahu Simcha Rabener include atât elemente de influenţă galiţiană haskalistă, cât şi influenţe ale ale mişcării "Chokhmath Yisrael", precum şi influenţe romantice. Piesa lui de teatru în versuri, bilingvă ebraică-germană, intitulată "HaShulamith o Shir HaShirym asher liShlomoh – Sulamit oder das Hohe-Lied Salomo's", publicată la Iaşi în anul 1880, inspirată după cartea biblică *Shir HaShirym* (*Cântarea Cântărilor*), a fost dedicată de autor împăratului austriac Franz Josef cu ocazia celei de a 25-a aniversări a căsătoriei acestuia, 24 aprilie 1879[13]. Desigur că Rabener era un evreu care primise emanciparea în Imperiul Habsburgic în anul 1867, cu ocazia emancipării tuturor evreilor din Austria. Menţionăm şi faptul că el scrie panegirice pentru trei personalităţi evreieşti vest-europene contemporane: Moses Montefiore, Adolphe Yitzchak Cremieux, Albert Abraham Cohn[14]. Ultimele lui cărţi, *Tziunym leThorah* (Drohowicz, 1887) ; *Esh dath* (Drohowicz, 1888); *Maamar Shemo shel Mashiach* (Krakow, 1893) au fost influenţate de gândirea filozofică şi teologică a lui Maimonide[15].

Menţionăm că Rabener a fost un *maskil* moderat. El a luptat împotriva adversarilor Haskalei şi împotriva adversarilor modernizării societăţii tradiţionale, dar şi împotriva asimilării. El poate fi integrat „maskililor moderaţi", propus de istoricul israelian, profesorul Shmuel Feiner[16].

Care au fost motivele care l-a determinat pe Rabener să editeze şi să publice revista *Zimrath Haaretz*? Răspunsul este dat de el însuşi într-un articol publicat în primul număr al acestei reviste, ca o introducere. Rabener urmărea „să mărească interesul asupra limbii ebraice [...] în sufletele celor care trăiesc în această ţară [...] aşa cum acest fapt se petrece în alte ţări iluminate din Europa". Revista trebuia „să ofere ceva din ceea ce este cel mai bun în ţară (*zimrath haaretz*), un pic de ştiinţă, o seamă de cuvinte dulci ca mierea, primele roade ale scrisului câtorva oameni de bine, învăţaţii generaţiei cărora le place apropierea între credinţă şi ştiinţă". Redactorul revistei îşi propunea să ajungă la „cei care iubesc şi cunosc Thora şi înţelepciunea ei...la cei care consumă fructele Pomului Vieţii împreună cu fructele Pomului Cunoaşterii". [17] Dorinţa lui Rabener era de a răspândi tezele Haskalei în rândul evreilor din România şi de a edita o revistă în care „maskilii" din această ţară să-şi poată publica ideile şi părerile cu scopul de a le difuza în rândul colectivităţii evreieşti.

---

[13] M. S. Rabener, *HaShulamith* (v. nota 7), p. III (ebraică), I (germană) .

[14] *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 33-39; L. Z. Herşcovici: „Adolphe Cremieux, Moses Montefiore şi alţi lideri ai evreimii vest-europene în viziunea unor scriitori ebraici din România, 1866-1878" în *Orizonturi evreieşti – orizonturi europene*. Bucureşti, 2007, p. 152-160.

[15] Y.Y. Kohn: "Sifruth chilonyth beyvryth". *Pinqas Haqehiloth Romanyah*. Jerusalem, 1969, vol. 1, p. LXXV-LXXXVIII; L. Z. Herşcovici, *Le mouvement de la Haskala* (v. nota 1), p. 322-323.

[16] S. Feiner, *Maapekhath haneoruth: thenuath hahaskalah hayehudyth bemeah ha18*. Jerusalem, 2002, passim.

[17] M.S. Rabener: "Mafteach sefathy". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 3.

Era o cale de extindere a influenţei Haskalei într-o ţară în care această influenţă era deocamdată redusă. Rabener vedea acest lucru ca o misiune pe care trebuia s-o îndeplinească deoarece trecuse din Galiţia în România[18].

Rabener a început să pregătească publicarea revistei *Zimrath Haaretz* în anul 1871. El a publicat un *Qol qore* (mesaj-manifest sau anunţ) în jurnalul ebraic *Yivry anokhy*, care apărea la Brody, în Galiţia. De asemenea, el a trimis scrisori unor maskili din Galiţia şi din România, cerându-le colaborarea la jurnalul care urma să apară. Mulţi *maskili* i-au răspuns în mod pozitiv şi i-au trimis scrisori, articole, comentarii la Biblia Ebraică, poezii. Hillel Kahane din Botoşani, prietenul lui Rabener, s-a arătat mai optimist chiar şi decât Rabener însuşi. Rabener planificase să publice revista trimestrial, iar Kahane spera că acest trimestrial va deveni lunar după o perioadă de timp. Kahane era convins că revista va reuşi şi va fi difuzată în rândul evreilor din România, ca şi în rândul evreilor din alte ţări, precum Galiţia şi Rusia şi îi va aduce pe evreii din România mai aproape de Haskala şi valorile ei. Hillel Kahane spera şi că această revistă va ajuta la răspândirea limbii ebraice. Totuşi, Hillel Kahane nu înţelegea care era posibilitatea reală de difuzare a ideologiei Haskalei în rândul evreilor din România la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea: optimismul lui s-a dovedit ca nerealist. Rabener era însă mai realist, deşi era optimist. În mesajul publicat (*qol qore*) el vorbeşte despre răspândirea ideologiei *Thorah vechokhmah* (Învăţătura *Thorei* laolaltă cu învăţătura ştiinţelor, deci Învăţătura Divină împreună cu Învăţătura Omului) alături de limba ebraică. În acelaşi mesaj-manifest, Rabener afirmă că a vrut să demonstreze că „spiritul civilizaţiei care se plimbă în Grădina lui Yeshurun în spiritul timpului" este prezent „şi aici, în România". Rabener solicită colaborarea „învăţaţilor iluminaţi" (*chakhamym neorym*). Dar el voia să menţină relaţii de „pace şi adevăr" (*shalom veemeth*) cu adversarii Haskalei, sperând că în cele din urmă ei ar putea fi convinşi asupra justeţei acestei căi[19]. Folosirea expresiei "shalom veemeth" indică influenţa titlului broşurii *Divrey shalom veemeth* de Naftaly Hertz Wessely.

Revista urma să apară la sfârşitul anului 1871 sau la începutul anului 1872, respctiv în primele luni ale anului ebraic 5632. Apariţia ei a fost însă amânată până înaintea sărbătorii de Pesach 5632 (primăvara anului gregorian 1872). Atunci a apărut primul număr al revistei, tipărit la tipografia lui Hirsch Goldner din Iaşi, cunoscut pentru tipărirea a numeroase cărţi ebraice[20]. Acest număr are 64 de pagini (cu o eroare de paginare). În acest număr este publicată o odă în onoarea lui Benjamin Franklin Peixotto,

---

[18] *Ibidem.*

[19] *Ibidem.*

[20] *Zimrath Haaretz, hu mikhthav ethy, chovereth achath bekhol thequfath hashanah – Simrath ha-arez, Vierteljahres-Schrift. Ebraeisches Organ fuer Religion und Bildung.* (M.S. Rabener, ed.). Jassy, Tipografia H. Goldner, nr. 1 (1872), 64 p.; Jassy, Tipografia Buciumul Român & Bucureşti, Hayoyietz, nr. 2 (1876-1877), 60 p. ; I. Kara: "Hadefus hayvry beRomanyah ad shnath 5660". *Kiryath Sefer* 45 (5730-1970), pp. 287 – 298.

consulul evreu american la Bucureşti. Această odă apare într-un loc de cinste, pe pagina a doua a revistei. Nu este exclus ca acest număr să fi fost publicat cu sprijinul material al lui Peixotto. În mod comparativ, menţionăm că numărul al doilea are 60 de pagini. El a fost tipărit la altă tipografie din Iaşi, „Buciumul Românesc". Numele acestei tipografii apare pe prima pagină a celui de al doilea număr al revistei. Totuşi, pe ultima pagină a aceluiaşi număr este menţionată tipografia ziarului idiş din Bucureşti, *Hayoyietz*. Pe aceeaşi pagină a fost tipărită o elegie în memoria „doamnei Feiga, fiica domnului Aharon Shlomo Witner, soţia domnului Yakov Neuschatz", care a încetat din viaţă la 11 Tammuz 5637 (vara anului gregorian 1877). Există o eventuală posibilitate ca acest număr să fi fost tipărit la Iaşi în vara anului 1876, iar ulterior completat la Bucureşti în vara anului 1877, cu sprijinul material generos al bancherului evreu ieşean Jacob Neuschatz, în memoria soţiei sale. Aceasta este şi o dovadă asupra unei anumite relaţii între Rabener şi Mikhel Aziel, directorul proprietar al ziarului *Hayoyietz*.

Titlul revistei, *Zimrath Haaretz*, este o expresie împrumutată din cartea *Bereshith* (Geneza) 43, 11 din Biblia Ebraică (Vechiul Testament), tradusă liber: „Tot ce este cel mai ales şi cel mai bun în ţară". Rabener considera că ideile , articolele şi poeziile publicate în această revistă erau cele mai bune din România. Pe paginile de titlu ale ambelor numere publicate apare conţinutul numărului respectiv al revistei, format din patru părţi sau secţii, fiecare dintre ele denumită cu numele uneia dintre cele patru plante binecuvântate în sărbătoarea de Sucoth şi folosite în cadrul ceremonialului din această sărbătoare, plante menţionate în cartea *Vayqra* (Leviticul) 23, 43 din Biblia Ebraică:

1) "Pery etz hadar – vehemah shirey sefath qodesh, shirey higayon veshirym athiqym achadoth" (Fructul arborelui frumos – probabil chitra – şi acestea sunt poezii compuse în limba sfântă, poezii logice şi unele poezii vechi);

2) "Kapoth thamarym – bikurym beMiqra, beTalmud uMidrashym, chaqirey lashon umaamarey chokhmah vethushyiah" (Ramuri de palmier – comentarii şi explicaţii la Biblia Ebraică, Talmud şi literatura midrashică, cercetări asupra limbii ebraice şi articole de filozofie);

3) "Anaf etz avoth – tholdoth gedoley Yisrael meaz hayah legoy vead hayom hazeh" (Rămurele de mirt – genealogia oamenilor mari din neamul lui Israel de când a devenit popor până în ziua de astăzi);

4) "Arvey nachal – sipurym beduyym, biqoreth sefarym, umaamad acheynu beEretz Romanyah" (Salcie de pe malurile râurilor – respectiv salcie plângătoare – povestiri aparţinând literaturii de ficţiune, critică literară şi articole asupra situaţiei fraţilor noştri din România).

Titlul revistei apare şi în limba germană: *Simrath ha-arez: Ebraeische Organ fuer Religion und Bildung*. Revista a fost publicată însă numai în

limba ebraică. Articolul introductiv, scris de Rabener a fost publicat de el în primul număr al revistei înaintea primei părţi[21].

Majoritatea colaboratorilor sunt prezenţi în ambele numere ale revistei. Aceşti colaboratori erau *maskili* din Iaşi şi din alte oraşe ale României, în special din Moldova , precum şi câţiva *maskili* din Galiţia şi Rusia. În primul număr, scrierile lui Rabener ocupă aproape o treime din paginile revistei. Toate scrierile lui – poezii, articole, fragmente de proză literară, traduceri – sunt semnate cu pseudonimul HaMaShBIR. Rabener a publicat poezii filozofice şi didactice (unele dintre ele analizând relaţia între credinţă şi ştiinţă), versuri comemorative în amintirea unor „maskili" decedaţi cu care fusese prieten, ode, note literare, comentarii filologice la paragrafe sau fraze din Biblia Ebraică şi din Talmud, traduceri ale bigrafiilor unor personalităţi evreieşti, povestiri. Unele dintre articolele scrise de colaboratorii revistei sunt scrisori trimise de ei lui Rabener sau articole anexate acestor scrisori, introduceri la conţinutul unora dintre aceste scrisori.

Printre colaboratori întâlnim pe Mordechai Strelisker din Mihăileni şi pe Hillel Kahane din Botoşani, prietenii lui Rabener, ceilalţi doi scriitori ebraici din „grupul celor trei maskili". În primul număr al revistei, Strelisker a publicat o poezie dedicată lui Moses Mendelssohn[22]. Strelisker nu a mai colaborat la cel de al doilea număr (la data apariţiei lui, el nu mai era în viaţă). În primul număr, Kahane a publicat o scrisoare datată „duminică, prima zi a lunii Adar II 5611" (probabil o greşeală de tipar: desigur, este anul ebraic 5631, respectiv anul gregorian 1871), expediată din Botoşani, scuzându-se că nu poate satisface cererea prietenului său de a-i trimite un articol şi în care promite să trimită un comentariu asupra cuvântului „Spania" în Talmud, identificând toponimul „Spania" cu cuvântul „Espamia"[23]. Articolul urma să fie trimis de autor pentru cel de al doilea număr, dar probabil că autorul nu l-a mai trimis. Nu este exclus ca el să fi pierdut încrederea că revista va continua să apară, pe lângă faptul că era ocupat cu activitatea didactică şi cu scrierea cărţii de geografie *Geliloth Haaretz* (Ţinuturile Pământului – respectiv ale globului pământesc).

Printre ceilalţi colaboratori din România întâlnim pe scriitorul ebraic David Wechsler din Iaşi, care a publicat un poem în două părţi, prima parte în primul număr şi cea de a doua parte în cel de al doilea număr[24]. Scriitorul ebraic şi activistul public *maskil* Beniamin Schwarzfeld din Iaşi a publicat o scrisoare asupra importanţei răspândirii tezelor Haskalei în rândul evreilor din România,

---

[21] M.S. Rabener: "Mafteach" (v. nota 17), p. 3.

[22] M. Strelisker: "Shir kavod (Nach Mendelssohn)". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 6-7.

[23] H. Kahane: "Birkhath shamayym meal thachul al rosh ahuvy hayaqar maskil venavon daath... moreinu harav Matityahu Simcha Rabener". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 13-14.

[24] D. Wechsler: "Harav vehaeiqer (Treu nach Heine)". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 5-6; 2 (1876-1877), p.11.

precum şi o traducere a povestirii "Tholdoth Diego de Aguilar" de Ludwig August Fraenkel, ambele în primul număr[25]. Partea a doua a povestirii, care urma să apară în numărul al doilea, nu a mai apărut. Yehuda Grinberg din Roman a publicat o scrisoare prin care îl felicită pe Rabener pentru iniţiativa lui, pentru traducerea unor poezii de Friedrich Schiller în limba ebraică, precum şi pentru eforturile sale de a răspândi ideile Haskalei în rândul evreilor din România, subliniind importanţa activităţii lui[26]. În numărul al doilea al revistei, Yehuda Grinberg publică altă scrisoare, în care face elogiul primului număr al revistei, lăudând poemul „Onyah soerah" (O corabie în furtună) de Rabener (apărută în primul număr), care identifică situaţia dificilă a evreilor din România[27]. Publicistul ebraic „maskil" Yehuda Leib Margosches din Iaşi este prezent cu o scrisoare în care laudă iniţiativa lui Rabener, specificând importanţa revistei „pentru soarele civilizaţiei", adăugând că revista „va planta Pomul Cunoaşterii [...] şi va reuni Tora cu înţelepciunea [...] şi va aduce spiritul Haskalei în România". Această scrisoare a apărut în primul număr al revistei[28]. În cel de al doilea număr al revistei, Margosches este prezent cu două scurte comentarii la versetul V, 7 din cartea *Yeshayahu* (Isaia) şi la versetul XIV, 34 din cartea *Mishley* (Proverbele), ambele din Biblia Ebraică, urmate de o scurtă referire la primul număr al revistei[29]. Câteva scurte comentarii biblice filologice au fost publicate de asemenea de Moshe Mattes din Iaşi, în primul număr al revistei[30] şi de Moshe Waldberg (bancher, activist public şi scriitor ebraic „maskil" moderat, tot din Iaşi, cunoscut ulterior sub numele „Moses von Waldberg", deoarece primise titlul nobiliar de baron din partea împăratului Austriei), în cel de al doilea număr al revistei[31].

Alte scrisori de felicitare a lui Rabener i-au fost trimise acestuia de către rabinul „maskil" Yitzchak Aizik Taubes din Bârlad, care accentuează importanţa revistei Zimrath Haaretz pentru răspândirea valorilor Haskalei şi a limbii ebraice în rândul noii generaţii a evreilor din România (publicată în primul număr) [32] şi de către Dov Bercu Sufrin din Piatra Neamţ, care a semnat cu pseudonimul „Achikha" (publicată tot în primul număr)[33]. Atât rabinul Yitzchak Aizik Taubes, cât şi Dov Bercu Sufrin sunt prezenţi şi în

---

[25] B. Schwarzfeld: "Kvod yedidy hachakham hamelitz hamefuar moreinu harav Matityahu Simcha Rabener". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 44 – 45.

[26] Y. Grinberg: "Adon rav daath!". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 22-23.

[27] M. S. Rabener: "Onyah" (v. nota 10), p. 5-6; Y. Grinberg: "Likhvod yedidy hanekhbad...Matityahu Simcha Rabener". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), pp. 30 – 31.

[28] Y. L. Margosches: "Levyath chen". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 34.

[29] Y. L. Margosches: "Pery qodesh". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 29.

[30] M. Mattes: "Veyavinu beMiqra". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 36 – 37.

[31] M. Waldberg: "Binah beMiqra". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), pp. 27 – 28.

[32] Y.A. Taubes: "Yaer HaShem panav eilekha chakham lev...yaqiry HaMaShBIR". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p.12 – 13.

[33] D.B. Sufrin (?): "Meberakhoth olam yevurakh ghever". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 37 – 39.

numărul al doilea al revistei, primul cu un articol de exegeză cu privire la „Tzedoqym" (saducei), urmat de o scrisoare explicativă[34] şi al doilea cu observaţii filologice asupra limbii ebraice[35]. Doctorul în medicină Karpel (Nathan Pethachyah) Lippe, de asemenea „maskil", scriitor în trei limbi (ebraică, germană, română) din Iaşi a publicat prima parte a unui articol referitor la persecuţiile împotriva evreilor, intitulat "Sinath Yisrael" în primul număr al revistei, menţionând că urmarea articolului va apărea în viitor[36]. Urmarea însă nu a mai apărut, deşi Lippe tratează această problemă în lucrările sale ulterioare, în limba germană. Scriitorul ebraic Meshulam Zalman Goldboim (Goldbaum) din Iaşi a publicat o poezie romantică sentimentală , precum şi o elegie în memoria prietenului său, activistul "maskil" şi filantropul Yonah (Jonas) Byck din acelaşi oraş, ambele în numărul al doilea[37]. Rabinul Yitzchak Aizik Schor, preşedintele Tribunalului Rabinic din Bucureşti a publicat un articol asupra filozofiei lui Maimonide, articol pe care i l-a trimis lui Rabener sub forma unei scrisori pe care i-a adresat-o. Articolul a apărut în numărul al doilea al revistei[38]. În acelaşi număr, rabinul Yakov Kopel Zwy ben Gabriel (Dickman) din Fălticeni a publicat un tablou cronologic al istoriei evreilor de la anul ieşirii evreilor din Egipt, dată stabilită de el în anul ebraic 2448 pe baza Bibliei Ebraice (respectiv în anul 1212 înaintea erei creştine), până în anul ebraic 5637, anul în care rabinul Malbim a împlinit vârsta de 67 de ani (respectiv până la anul apariţiei celui de al doilea număr al revistei, 1876-1877)[39]. Acest lucru arată că atât rabinul Dickman, cât şi Matityahu Simcha Rabener erau favorabili rabinului Malbim. Trebuie să subliniem faptul că atât Yitzchak Aizik Schor, cât şi Yakov Kopel Dickman erau rabini ortodocşi, dar influenţaţi de ideologia Haskalei şi apropiaţi de Matityahu Simcha Rabener, deşi orientarea lui era diferită de cea a ortodoxiei tradiţionale. Acest fapt ne face să ne gândim la extinderea influenţei Haskalei asupra evreilor (şi rabinilor) ortodocşi din România, în cadrul celor care nu aparţineau de curentul hasidic. Printre colaboratorii revistei trebuie să menţionăm şi numele scriitorului şi profesorului „maskil" Yakov Chayym Halevy Korn din Lemberg, care a servit ca profesor de ebraică şi religie la şcolile evreieşti moderne din Craiova şi Bucureşti. Korn era prieten cu Rabener încă din copilărie, de la Lemberg. El a fost influenţat de punctul de vedere al lui Peretz Smolenskin şi a colaborat la revista acestuia, "Hashachar", din

---

[34] Y.A. Taubes: "Shalom lekha yedid liby hamaskil hashalem bemdayym". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 17.

[35] D.B. Sufrin (?): "Likhvod HaMaShBIR". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 31 – 32.

[36] K. Lippe: "Sinath Yisrael". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 61-62.

[37] M.Z. Goldboim: "Lev nishbar". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 6; idem, "Matzeveth qevurath haghever...Yonah Byck". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 12.

[38] Y.A. Schor: "Haoneh betzedey noraoth, yaaneh eth shalom mafly bethoratho pelaoth". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), pp. 15 – 16.

[39] Y.K.Z. Dickman: "Seder hadoroth". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), pp. 43 – 44.

Viena. De asemenea, a fost profesorul particular de limba ebraică al rabinului doctor Moses Gaster. Deşi menţionează că era „la Lemberg", în anul 1872 era la Bucureşti. În acelaşi an a publicat o poezie în revista *Zimrath Haaretz* (în primul număr al revistei). În această poezie îl felicită pe Rabener pentru iniţiativa lui. În acelaşi număr, el a publicat o scrisoare laudativă la adresa lui Rabener. În numărul al doilea al revistei, el a publicat un articol referitor la istoria rugăciunii de binecuvântare a lunii[40].

Prezenţa „maskililor" din diferite oraşe ale României printre colaboratorii revistei *Zimrath Haaretz* demonstrează existenţa legăturii între aceşti *maskili*. Mişcarea de *Haskala* din România a dispus astfel de o revistă a ei, deşi numai pentru o perioadă scurtă. Majoritatea acestor colaboratori *maskili* ai revistei erau imigraţi din Galiţia şi Bucovina, excepţie fiind David Wechsler, născut la Iaşi. Totuşi este greu să vorbim despre o unitate de idei între aceşti *maskili*. Majoritatea aparţineau curentului moderat, conservator. Totuşi, printre ei apare un *maskil* influenţat de ideologia lui Peretz Smolenskin. In privinţa orientării religioase, observăm un grup heterogen: rabini ortodocşi alături de rabini de orientare modernă. In privinţa ocupaţiilor lor, colaboratorii revistei *Zimrath Haaretz* erau profesori în şcolile evreieşti "moderne", rabini, medici, oameni de afaceri, unii dintre ei activând şi în domeniul public în scopul difuzării ideologiei Haskalei în România.

Printre colaboratorii din alte ţări, în primul rând îl menţionăm pe rabinul doctor Eliezer Elyahu (Lazar Elias) Igel din Cernăuţi. În primul număr, el a publicat o scrisoare prin care îl felicita pe Rabener pentru iniţiativa lui, precum şi un comentariu talmudic cu ajutorul căruia justifica studiul gramatical al limbii ebraice şi studiul filozofiei şi al ştiinţelor[41]. În cel de al doilea număr al revistei, rabinul doctor Igel a publicat o scrisoare adresată iniţial lui Mordechai Strelisker (care decedase în anul 1875), în care nota câteva observaţii filologice la cartea acestuia, "*Shney hameoroth hagedolym*"[42]. Desigur că scrisoarea fusese scrisă înaintea morţii lui Strelisker. Un colaborator din Galiţia era Zelig HaKohen Loiterbach (Lauterbach) din Drohobycz, care a publicat o recenzie a cărţii "Theudath Yisrael" de Yakov Reifman, urmată de o scrisoare adresată acestuia.[43]

---

[40] Y.Ch. Korn: "Yad sheluchah". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 4-5; *idem*, "Mikhthav lelamed". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 8; *idem*, "Maqor minhag birkhath halevanah". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), pp. 18-27; M. Gaster, *Memorii (fragmente), corespondenţă*. (V. Eskenasy, ed.). Bucureşti, 1998, pp. 42-44; L.Z. Herşcovici: *Le mouvement de la Haskala* (v. prima notă), pp. 315 – 316.

[41] E.E. Igel: "Shalom uberakhah lerosh HaMaShBIR". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 9.

[42] E.E. Igel: "Shalom uberakhah likhvod yedidy hanekhbad...Mordekhai ben David Strelisker". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), pp. 13-15; M. Strelisker, *Shney hameoroth hagedolym, shir limudy umusary, yesodatho behorerey qodesh bedivrey chakhameinu hagedoshym baaley haTalmud zikhronam livrakhah*. Lemberg, 1870, passim.

[43] Z. Lauterbach: ""Leghever chakham beoz ish chemdoth...".*Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 18 – 22.

Cercetătorul studiilor iudaice Feivel Goldschtapf din Viena a publicat un articol asupra istoriei rugăciunii şi un comentariu la pericopa "Sheminy" din Thora în primul număr al revistei şi câteva remarci favorabile asupra studiului critic al Talmudului în cel de al doilea număr al ei[44]. Poetul Max Emanuel Stern (Mendel ben Yitzchak Stern), editorul revistei *Kokhvey Yitzchak* din Viena, a publicat o elegie în memoria lui Meir Letteris la moartea acestuia, în primul număr al revistei *Zimrath Haaretz*[45]. Sub pseudonimul "Gan Naul", scriitorul ebraic Asher Nisan ben Yehuda Levinsohn din Wilna (Vilnius) a publicat o poezie în primul număr al revistei[46]. Pseudonimul "Aviv", prezent în primul număr al revistei, probabil că este al scriitorului ebraic şi idiş Reuven Asher Broides, de asemenea din Vilnius. Acest pseudonim este folosit pentru semnarea unei scrisori către Rabener, scrisoare care însoţeşte o povestire trimisă acestuia de către scriitorul Avraham Sklovsky prin intermediul lui Broides, prietenul său[47]. Această povestire, al cărei subiect se desfăşoară în *Eretz-Israelul* antic, include şi aspecte contemporane. În primul număr al revistei apare şi o povestire de Avraham Yakov Rozenfeld din Rusia[48]. În cel de al doilea număr al revistei apare un fragment dintr-o piesă de Friedrich Schiller, tradus în limba ebraică de M. L. Jaeger, sub titlul "Hasameach vehaatzuv" (Cel vesel şi cel trist)[49]. Probabil că textul a fost ales fiind considerat de actualitate. În conformitate cu metoda folosită de „maskili", numele personajelor sunt ebraizate. O povestire de Leopold Kompert a fost tradusă în limba ebraică de către Rabener personal şi publicată de el în cel de al doilea număr al revistei[50].

Prezenţa unor colaboratori din Bucovina, Galiţia, Austria, Rusia dovedeşte că revista *Zimrath Haaretz* era trimisă *maskililor* din aceste ţări şi se bucura de prestigiu în rândul lor. Desigur, este vorba despre *maskili* care erau în legătură cu Matityiahu Simcha Rabener, poate chiar prieteni ai lui. Se poate afirma că revista se bucura de reputaţie, prestigiu şi influenţă în rândul *maskililor* din renumitul "Kulturkreis" al evreimii central-est europene, în pofida faptului că a apărut numai în două numere. În România, această revistă avea rolul bine definit de răspândire şi propovăduire a ideologiei *Haskalei* şi de cultivare a literaturii laice în limba ebraică. În afara României ea contribuia la cunoaşterea siuaţiei culturale a evreilor din România, a activităţii "maskililor" şi a situaţiei mişcării de *Haskala* din această ţară.

---

[44] F. Goldschtapf: "Divrey pag". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 34-36; *idem*, "Birkhath haberakhah". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876), pp. 29 – 30.

[45] M.E. Stern: "Tzyun azkarah". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 3 – 4.

[46] A.N. Levinsohn (?): "Chavoth arevah". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), p. 8.

[47] R.A. Broides (?): "Hayoresh". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 51 – 57.

[48] A.Y. Rozenfeld: "Chetzym shenunym". *Zimrath Haaretz*, 1 (1872), pp. 57 – 61.

[49] Fr. Schiller: "Hasameach vehaatzuv; heethiq lelashon yvryth M. L. Jaeger". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-18779, pp.53 – 55.

[50] L. Kompert: "Ahavath em; heethiq lelashon yvryth: HaMaShBIR". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-18779, pp. 56 – 60.

Revista *Zimrath Haaretz* ar fi putut deveni coloana vertebrală a publicisticii ebraice a mişcării de *Haskala* din România. Ea însă nu a ajuns să joace acest rol, deoarece a apărut numai în două numere, la un interval de timp de patru ani între ele. Problema era cea a difuzării şi sponsorizării acestei reviste. Probabil că Rabener spera în ajutorul lui Moses Montefiore, căruia i-a publicat şi un panegiric, precum şi în cel al lui Yitzchak Adolphe Cremieux (în onoarea căruia a publicat cuvinte de laudă de asemenea) şi al Alianţei Israelite Universale[51]. Acest ajutor însă probabil că nu a venit. Presupunem că primul număr a apărut cu ajutorul consulului evreu american Benjamin Franklin Peixotto, iar cel de al doilea cu ajutorul bancherului filantrop Jacob Neuschatz. Nu ştim însă cine erau abonaţii revistei. O listă de subscripţie nu a fost publicată în paginile ei. Putem presupune că numărul maskililor era mic în România, deoarece numărul colaboratorilor revistei din rândul lor era mic de asemenea. Nu cunoaştem nici tirajul revistei; presupunem că nu era mare. Ulterior, revista *Zimrath Haaretz* a devenit o raritate bibliografică şi a trezit întrebări asupra continuităţii între cele două numere publicate[52]. Continuarea unor articole şi poezii din primul în cel de al doilea număr demonstrează această continuitate. Am găsit un exemplar al revistei, respectiv a ambelor ei numere, la Biblioteca Naţională a Israelului, de la Ierusalim.

Deşi revista se închisese, colaboratorii ei din Iaşi au continuat să se întâlnească şi să fie în legătură între ei. Câţiva „maskili" din acest oraş se întâlneau la cafeneaua locală „Collo" şi discutau între ei asupra limbii ebraice, tradiţiei iudaice şi modernizării vieţii evreieşti[53]. Activitatea oraşului Iaşi ca unul dintre centrele organizate al mişcării de Haskala din România a continuat. Deşi numai parţial, revista *Zimrath Haaretz* a reuşit şă contribuie la o unire a eforturilor „maskililor" din oraş şi din ţară, contribuind la extinderea acestei mişcări şi la organizarea ei.

---

[51] [M. S. Rabener]: "Hasar Moshe Monefiore". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p.35; idem, "Haaluf Yitzchak Adoplphe Cremieux". *Zimrath Haaretz*, 2 (1876-1877), p. 36.

[52] M. Gilboa, *Leqsykqon haytonuth hayvryth bemeoth hashemoneh-esreh vehathesha-esreh*. Jerusalem & Tel Aviv, 1992, pp. 246 – 247.

[53] [M. Schwarzfeld]: „N. Fraenkel", de M.S. *Egalitatea*, 29.10.1904, p. 331; K. Lippe: „Literatura judaică în România: în amintirea lui Nachman Fraenkel". *Egalitatea*, 5.11.1904, p. 338.